

Lorelei F. F u c h s. *Koinonia and the Quest for an Ecumenical Ecclesiology. From Foundations through Dialogue to Symbolic Competence for Communio-nality*. Grand Rapids–Cambridge: Eerdmans 2008 ss. XXXIV+565.

Rozwijający się ruch ekumeniczny, a szczególnie ekumeniczny dialog teologiczny, niejednokrotnie pozwala głębiej odczytać prawdę Bożą. Wśród zagadnień najczęściej dyskutowanych, a przez to i coraz lepiej wyjaśnianych, jest eklezjologia. Dla rozumienia Kościoła wyjątkowe znaczenie ma greckie pojęcie *koinonia* (łac. *communio* – wspólnota), które posiada już bardzo bogatą literaturę zarówno w formie oficjalnych dokumentów, jak i opracowań teologicznych. Recenzowana książka s. Lorelei Fuchs SA wydaje się wyjątkowo ważnym opracowaniem eklezjologicznym, które dokonuje swoistego podsumowania dążenia do wypracowania eklezjologii ekumenicznej na bazie rzeczywistości *koinonia*. Chodzi tu więc o ekumeniczną eklezjologię komunii.

Siostra Fuchs należy do franciszkańskiego zgromadzenia Society of the Atonement, pierwotnie episkopalnego, a od ok. 100 lat należącego do Kościoła katolickiego. Jest teologiem związanym z nowojorskim The Interchurch Center, wcześniej kierowała Graymoor Ecumenical & Interreligious Institute w Garrison w stanie Nowy Jork. Stopień doktora teologii uzyskała na Katolickim Uniwersytecie w Leuven. Od dawna zaangażowana ekumenicznie, jest też współredaktorem cennego zbioru tekstów ekumenicznych *Growth in Agreement III: International Dialogue Texts and Agreed Statements 1998-2005* (Geneva: WCC Publications – Grand Rapids: Eerdmans 2005). Publikuje też często na łamach „Journal of Ecumenical Studies”. *Koinonia and the Quest for an Ecumenical Ecclesiology* to praca, która odwołuje się do osiągnięć dialogów ekumenicznych między luteranami, anglikanami i katolikami, co wielokrotnie określa jako „LARC matrix” (od *Lutheran, Anglican* i *Roman Catholic*). Dokumenty i wszelkie inne teksty, powstałe w dialogach teologicznych między tymi wyznaniami chrześcijańskimi, są dla tej pracy podstawową bazą analiz, rozważań i krytyki.

W swojej strukturze książka zawiera dwie części. Najpierw uwaga koncentruje się na podstawach rzeczywistości *koinonia*, gdzie Fuchs dokonuje wstępnej analizy egzegetycznej – od etymologii do opisanie *koinonia* w kontekście takich prawd wiary, jak Trójca Święta, Kościół, sakramenty, zbawienie i eschatologia. Pozwala to stwierdzić, że *koinonia* nie może być izolowana, ale raczej ma być widziana jako „wspólnotowa tożsamość, wspólnotowe wyznanie wiary, wspólnotowa misja” (s. 46). W dalszych partiach tekstu tej części książki celem jest odczytanie podstaw eklezjologicznych *koinonia*. W związku z tym przywołuje się tzw. eklezjalne modele jedności – model

jedności organicznej, model federacyjny, model soborowy, jedność w różnorodności czy komunია komunii. Należy równocześnie pamiętać, że dla Kościoła podstawowe znaczenie ma jego życie duchowe i liturgiczne, jego struktury i służba misyjna, a sama „*koinonia* może być widziana zarówno jako pochodzenie, jak i cel Kościoła oraz kościelnej jedności” (s. 69). Po tych wyjaśnieniach Fuchs odczytuje i prezentuje rozumienie pojęcia *koinonia* w poszczególnych wyznaniach: luterańskim, anglikańskim i rzymskokatolickim, z częstym odwoływaniem się do wiodących dokumentów (s. 70-248). To jeden z cenniejszych fragmentów omawianej pracy, gdyż ukazuje ewolucję w pojmowaniu *koinonia-communio* w odniesieniu do prawdy o Kościele. Dotyczy to nie tylko trzech głównych wyznań, ale odnosi się również do dokumentów Światowej Rady Kościołów, niektórych innych ujęć protestanckich czy sformułowań zapisanych w dokumentach dialogów bilateralnych, także z Kościołem prawosławnym. To wszechstronne przedstawienie koncepcji *koinonia* w różnych nurtach i tradycjach chrześcijaństwa pozwala autorce przejść – w drugiej części opracowania – do głębszej analizy dialogów między luteranami, anglikanami i katolikami w ich odniesieniu do *koinonia*.

Fuchs z uwagą wczytuje się w liczne dokumenty i uzgodnione oświadczenia, mając świadomość potrzeby konsekwentnego zachowania metodologii czy zasad hermeneutycznych. Dostrzega też powolny, ale stopniowy wzrost we wzajemnym rozumieniu teologii wspólnoty. Ekumeniczna hermeneutyka jedności – jak pisze – „opiera się na tym, co pierwotny Kościół określił jako cztery instytucje, które ustanawiają Kościół i jego misję: Pismo kanoniczne, credo, sakramenty i posługiwanie” (s. 288). Współczesny dialog ekumeniczny na temat eklezjologii komunii pozwala dodać do tych czterech „filarów” cztery zasadnicze aspekty tej komunii: Trójca Święta jako źródło kościelnej *koinonia*; *koinonia* w wierze; *koinonia* w życiu; *koinonia* w świadectwie. Z kolei s. Fuchs formułuje ważne implikacje, wpływające z rozumienia komunii wśród LARC, co nazywa ekumeniczną triadą: wiara, życie i świadectwo, które z kolei odpowiadają triadzie: słowo, sakrament i posługiwanie. Ta „analogia wiara–słowo, życie–sakrament i świadectwo–posługiwanie służą jako klucz hermeneutyczny dla wyciągnięcia wniosków z ‘*koinonia* LARC’ dla ekumenicznej eklezjologii komunii” (s. 338; por. dalej do s. 368).

W ostatniej partii swojej książki autorka wychodzi z pojęciem *koinonia* poza sam dialog ekumeniczny. Wskazuje na możliwe nowe ujęcia terminologiczne, które idą dalej, niż sam termin *koinonia* (s. 407 nn.). Zwraca też uwagę na fakt niejednoznacznego rozumienia samych słów i pojęć, w tym *koinonia-communio*, czego dowodem są nawet same dokumenty różnych wyznań czy dialogów teologicznych. Uważnych badań wymaga także recepcja eklezjologii komunii w poszczególnych chrześcijańskich wspólnotach eklezjalnych, a niekiedy nawet pewien opór przed taką eklezjologią (s. 402-405). Nowe perspektywy czy jakieś trudności nie powinny jednak pozwalać zapomnieć o wadze i nieodzowności ekumenicznej eklezjologii *koinonia-communio*, która w istocie pochodzi od samego Boga, będącego komunią Trzech Osób i Jego woli wobec Kościoła: „Eklezjologia *koinonia* jest teologią Boga Kościoła, Boga, który jest w relacji jako Ojciec, Syn i Duch, i który zaprasza nas do tej relacyjności. To jest podstawa problemu ekumenicznego Kościoła i jedności” (s. 442).

Interesujące i cenne studium s. Fuchs dopełnia wyjątkowo obfita bibliografia, uporządkowana wedle wyznań, autorów i zagadnień (s. 444-518). Pożyteczny dla czytelnika jest niewielki słownik ważniejszych pojęć i terminów (s. XXIII-XXXI). W związku ze wspomnianą niejednoznacznością terminu *koinonia* autorka dodała kilka aneksów (s. 519-558), gdzie między innymi podaje cytaty biblijne angielskie i greckie, zawierające ten termin, jego możliwe różne tłumaczenia na kilka języków oraz wykaz dokumentów i miejsc, gdzie *koinonia* pojawia się w dialogach LARC. Cenny w takich opracowaniach jest także indeks osobowo-rzeczowy (s. 559-565). Należy dodać, że głównemu tekstowi pracy towarzyszą bardzo liczne i niekiedy bardzo rozbudowane przypisy, które obok pożytecznych wyjaśnień, zawierają też wykaz odnośnej literatury. Jeśli podkreśli się jeszcze precyzję językową i wyjątkową troskę redakcyjną recenzowanej książki, należy ją uznać za dojrzałe, bardzo wartościowe opracowanie, którego lektura wyjątkowo skutecznie wprowadza w problematykę eklezjologii komunijnej współczesnych dialogów ekumenicznych.

Ks. Sławomir Nowosad
Instytut Teologii Moralnej KUL

Ephraim Radner, Philip Turner. *The Fate of Communion: The Agony of Anglicanism and the Future of a Global Church*. Grand Rapids–Cambridge: Eerdmans 2006 ss. XIII+306. [Słowo wstępne: Stanley Hauerwas s. IX-XI].

Książka ta jest zbiorem artykułów obu autorów, które w tle mają obecne zamieszanie i dyskusje wywołane decyzjami północnoamerykańskich anglikanów co do dopuszczenia do święceń homoseksualistów czy religijnego błogosławienia związków homoseksualnych. Chodzi tu jednak nie tyle o relację z tych wydarzeń czy ich bezpośrednią krytykę, ale raczej o zrozumienie współczesnej sytuacji anglikanizmu w ogóle i jego możliwą przyszłość. Stąd tytułowe, odważne, sformułowanie o „agonii anglikanizmu”. W istocie Radner i Turner kierują swoje analizy ku anglikańskiej eklezjologii i jej zależności od teorii i praktyki społecznej i politycznej. Zwraca na to uwagę w słowie wstępnym S. Hauerwas, widząc w tym powód do pochwały obu autorów (s. IX).

Obaj autorzy są duchownymi amerykańskiego Kościoła episkopalnego (anglikańskiego). Ephraim Radner (ur. 1956) jest teologiem, a do niedawna był czynnym duszpasterzem w Pueblo w stanie Kolorado, posiadającym spore doświadczenie pisarskie. Wskutek zamieszania w środowiskach anglikańskich opuścił USA i w 2007 r. został profesorem teologii historycznej w kanadyjskim Wycliffe College na Universi-